

Terminologická poznámka: splnievajú alebo divočejú?

Terminological notes to the Slovak term for „escaping“

PAVOL ELIÁŠ st.

Katedra ekológie FZKI SPU Nitra, Mariánska 10, 949 76 Nitra, pavol.elias@uniag.sk

The report deals with the equivalents of the expressions „escape, escaping“ in the Slovak scientific botanical and ecological terminology.

Keywords: escape, escaping into wild, Slovak terms.

V slovenskej botanickej literatúre sa na označenie pestovaných rastlín, ktoré unikajú alebo ušli z kultúry, používajú nejednotne, voľne a často súčasne termíny „splnený“ (inokedy „splanelý“) alebo „zdivočený“. Unikanie kultúrnych druhov z kultúr sa označuje slovesom „splnieť“ a podstatným menom „splnenie“, respektíve „zdivočiť“ a „zdivočenie“. Tento problém môžeme posudzovať a k jeho riešeniu pristupovať z jazykového, jazykovedného, ale aj odborného botanického (ekologického) hľadiska.

Krátky slovník slovenského jazyka (Kačala 1987, Kačala et al. 1997) uvádza iba sloveso „divieť“ vo význame „stávať sa divým“ (s. 114). Prídavným menom „divý“ sa rozumie „voľne v prírode žijúci, rastúci“ (význam 2), ale tiež „prírodne daný, človekom nesformovaný, neupravený, divoký“ (význam 3, s. 115). Príslovka „divo“ sa používa v zmysle „divo rásť, žiť“ (tamtiež).

Takúto terminológiu a interpretáciu termínov nájdeme aj v slovenskej botanickej literatúre a v prvých zväzkoch Flóry Slovenska.

Viaczväzková Obrázková kvetena Slovenska sa venuje domácim druhom rastlín, ale predsa v druhom zväzku sa pri druhu *Solidago gigantea* píše „rastie divo“ (Májovský et al. 1966: 210).

V prvých troch zväzkoch Flóry Slovenska (Futák 1966, Futák & Bertová 1982) sa používa termín „zdivočuje“ (ojedinele, občas zdivočuje). Napr. pri *Ailanthus altissima* „vysádza sa v parkoch, stromoradiach a záhradách a v ich okolí zdivočuje“ (Futák & Bertová 1982: 546). Vo zv. IV/1 (Bertová 1984) a IV/2 (Bertová 1985) sa tiež používa „zdivočuje, zdivočenie“. Napr. pri *Heracleum mategazzianum* sa uvádza „niekedy zdivočuje... zdivočený rastie v spoločenstvách“ (s. 357).

V dvoch nasledujúcich zväzkoch – IV/4, IV/3 (Bertová 1988, 1992) sa použijú obidva termíny „zdivočiť“ i „splnieť“. Napr. v prípade druhov rodu *Spiraea* „miestami zdivočíeva“ (s. 19, 25), ale pri *Rosa villosa* „častejšie splnená“ (s. 65) alebo *Prunus insititia* „ojedinele splnieva“ (s. 507). Agát „častejšie zdivočuje“ (s. 89), ale *Amorpha fruticosa* „miestami splnieva“ (s. 146). Podobne Pagan & Randuška (1988) nasledujúci FS uvádzajú obidva termíny paralelne. Napr. pri druhu č. 54 *Ailanthus altissima* píše „v okolí miest veľmi často splnieva“ (s. 222), avšak už pri taxóne č. 55

Amorpha fruticosa sa uvádza „V lužných lesoch u nás zdivočieva“ (s. 224). Lhotská a kol. (1987) považujú obidva termíny sa synonymá: „zdivočené (splanené) rastliny – pestované rastliny, rastúce na neobrábaných pôdach“ (s. 377).

V ďalších zväzkoch Flóry Slovenska (V/1, V/2), na ktorých príprave sa podielali rozhodujúcou mierou českí a moravskí botanici, sa v preložených slovenských textoch používa prídavné meno „splanený“ a sloveso „splaniet“, splanievajúci. Napr. *Borago* „splanieva“ (s. 110), pri *Salvia* „údaje o splanení“ (s. 407), „zavše splanieva“ (s. 409) alebo „často splanieva“ (s. 415).

V poslednom zväzku Flóry Slovenska (Goliašová & Šípošová 2002) sa na str. 9 uvádza, že sú tu spracované druhy „... aj nepôvodné... vrátane druhov prechodne zavlečených alebo často splanievajúcich“. V ďalšom texte sa používajú len termíny splanený, splanievajúci. Zdá sa teda, že kolektív koordinujúci spracovanie prijal termín „splanený“, „splanievajúci“, namiesto slovenského „zdivočený“.

Marhold a kol. (1998) uvádzajú pre alochtónne taxóny označenie **P** pre „druhy a poddruhy, ktoré sú (alebo boli) u nás výhradne pestované, prípadne len ojedinele alebo často krátkodobo splanievajú alebo splanievali“ (p. 333).

Dostál & Červenka (1991) uvádzajú termín „splanené druhy“ (na s. 14 v Úvode prvého zväzku je preklep „splavené druhy“, na s. 16 splanená rastlina). V slovníčku na s. 49 „splanený – z kultúry do voľnej prírody vysemenený a tam bez pestovania rastúci“. Termín „splanená rastlina“ používa už Červenka (1968) pre rastlinu pôvodne len človekom pestovanú, neskoršie voľne v prírode rozšírenú a samostatne sa rozmnožujúcu, napr. maruše a kustovnice (*Morus*, *Lycium*) s. 190.

V češtine sa jednoznačne používa termín „zplanělá rostlina“. Domin & Podpěra (1928) označujú rastlinu cudzieho pôvodu, ktorá sa bez priameho pričinenia človeka rozšírila mimo miesto pestovania, ako „zplanělou (méně správně zdivočelou)“ (s. 114). Podobne Domin (1947) uprednostňuje hovoriť „o rastlinách zplanělých (lépe než zdivočelých)“ (s. 113). Považuje ich za „uprchlíkov“ z kultúr („druhy z kultur zaběhlé a zplanělé“) a označuje ich podľa Rikliho „ergasiofyty“. V Květeně ČSR (Dostál a kol. 1950) sa používa termín „zplanělá rostlina“ ako „rostlina u nás původně jen pěstovaná a později do volné přírody rozšířená a tam se samostatně rozmnožující a rozširující“ (s. 52). Český termín „zplanělý“ je odvodený od podstatného mena „planý – divoce rostoucí, nepěstovaný“ (s. 38).

V Květeně České socialistické republiky zv. 1 (Hejný & Slavík 1988) sa v česko-anglickom slovníku slovo „zplaněly“ prekladá ako „escaped“ a slovo „splaňuje“ ako „it escapes“ (s. 164). Z toho vyplýva, že ide o druhy unikajúce z kultúr, v ktorých sú (boli) pestované, do voľnej prírody (niekedy sa používa upresnené vyjadrenie „escaped into wild“, cf. Eliáš 2001). Je to zrejme aj z kategorizácie druhov v Zozname druhov (Marhold 1998: 340), keď ako **B** sú označené pestované druhy alebo poddruhy, ktoré občas splanievajú – v angličtine „cultivated species or subspecies, occasionally escaping from culture“. Eliáš (1998, 2000) uvádza termín „splanené

druhy“ pre pestované (kultigénne) druhy, ktoré sa objavia mimo objekty, kde boli pestované (p. 61).

Krátky slovník slovenského jazyka (Kačala a kol., 1997, ale aj novšie vydania) prídavné meno „planý“ vysvetľuje vo význame „divý, neštepený“, ale aj „zlý“, či „nekvalitný, nedobrý“ (s. 461). Podstatné meno „plánka“ ako „planý, divý, neštepený ovocný strom“, ako aj „plod takéhoto stromu“ (s. 461).

Z uvedeného je zrejmé, že prídavné meno „splanelý“ pre kultúrne rastliny, ktoré rastú mimo kultúry, je evidentným čechizmom. Preto v slovenskej odbornej terminológii je treba sa vrátiť k slovenským termínom „zdivočieť“, „zdivočený“, „divočieť“ namiesto termínov prevzatých z češtiny (čechizmov) „splaniet“, „splanelý“. Eliáš (2001c) uvádza slovenskú terminológiu, ktorá akceptuje slovnú zásobu súčasnej spisovnej slovenčiny. Je univerzálna, použiteľná aj pre živočíchy, ktoré ušli z chovov a samostatne (bez účasti človeka) sa udržiavajú vo voľnej prírode.

Z odborného botanického hľadiska sa termíny zdivočievajúci a splanievajúci môžu posudzovať ako dva samostatné odborné termíny. Takto Zlatník (1970) používa obidva termíny ako odlišné, nepovažuje ich za synonymá. Zdivočenie ako šírenie mimo kultúr, kým splanenie ako stratu vlastností kultúrnych odrôd.

Podľa Zlatníka „pestované kultúrne rastliny ... môžu zdivočovať“, totiž šíriť se z kultúr do polokultúrnych, ovplyvnených, popřípade víceméně přírodních biocenóz“ (p. 83). Ide teda o proces, v ktorom pestované rastliny unikajú z kultúr, kde boli pestované, a rozširujú sa mimo týchto plôch, bez priamej účasti človeka, viacmenej samostatne. Takéto rastliny v slovenčine označujeme ako zdivené druhy, zdivené rastliny (Eliáš 2000, 2001b,c). Okrem zdivočenia Zlatník rozlišuje „splanie“, keď „Některé z vyšlechtěných taxonů ztrácejí v přírodě své vlastnosti oceňované v kultuře, „zpláňují“ (p. 83). V tomto druhom prípade je únik, resp. rozšírenie vyľahčených odrôd kultúrneho druhu mimo kultúr spojené so stratou „kultúrnych“ znakov a vlastností, ktoré boli výsledkom dlhodobého šľachtiteľského procesu.

Záverom odporúčame v slovenskej odbornej literatúre používať správne slovenské termíny odvodené od slov divý, divieť, teda „zdivočená rastlina“ (namiesto nesprávneho termínu „splanelá rastlina“), divo rastúci, divý, zdivočieť.

Literatúra

- Bertová L. [ed.], 1984: Flóra Slovenska IV/1. – Veda, Bratislava, 432 p.
Bertová L. [ed.], 1985: Flóra Slovenska IV/2. – Veda, Bratislava, 322 p.
Bertová L. [ed.], 1988: Flóra Slovenska IV/4. – Veda, Bratislava, 592 p.
Bertová L. [ed.], 1992: Flóra Slovenska IV/3. – Veda, Bratislava, 564 p.
Bertová L. & Goliašová K [eds.], 1993: Flóra Slovenska V/1. – Veda, Bratislava, 504 p.
Červenka M., 1968: Botanický terminologický slovník. Vysokoškolské učebné texty. – Přírodovědecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, 236 p.
Domin K., 1947: Pracovní metody soustavné botaniky. – Nakl. J. Tožička, Praha, 176 p.
Domin K. & Podpěra J., 1928: Klíč k úplné květeně republiky československé. – Naklad. R. Probergra, Olomouc, 1 088 p.

- Dostál J., 1950: Květena ČSR. – Přírodovědecké nakladatelství, Praha, 2 268 p.
- Dostál J., 1958: Klíč k úplné květeně ČSR. – 2. vyd., Nakl. Čs. Akad. Věd, Praha, 982 p.
- Dostál J. & Červenka M., 1991/1992: Veľký kľúč na určovanie rastlín I. a II.– SPN Bratislava, 1568 p.
- Eliáš P. [ed.], 1997: Invázie a invázne organizmy. – SNK SCOPE & SEKOS, Bratislava, 219 p.
- Eliáš P., 1998: Ochrana biodiverzity (Terminologický slovník). – 1. vyd. Učebné texty pre distančné štúdium. SPU Nitra, 74 p.
- Eliáš P. [ed.], 1999, Invázie a invázne organizmy II. – SNK SCOPE & SEKOS, Bratislava- Nitra, 236 p.
- Eliáš P., 2000: Management strategies for introduced alien species escaped into the wild. Livro de resumos do 1° Simpósio sobre espécies exóticas (1st Symposium of exotics. Introduction, causes and consequences). Lisabon, Portugalsko, 24.-25. marec 2000, p. 22-23.
- Eliáš P., 2001a: Biotické invázie a invadujúce organizmy. – Životné prostredie, Bratislava, 35: 61-67.
- Eliáš P., 2001b: Invázny potenciál introdukovaných druhov rastlín a možnosti jeho stanovenia. – Životné prostredie, 25, 2, p. 83 – 86.
- Eliáš P., 2001c: Vybrané termíny. – Životné prostredie, 25, 2 (monotéma Invázne rastliny), p. 59 – 60.
- Futák J. [ed.], 1966: Flóra Slovenska I. – Veda, Bratislava, 836 p.
- Futák J. & Bertová L. [eds.], 1982: Flóra Slovenska IV/1. – Veda, Bratislava, 608 p.
- Goliašová K. & Šípošová H. [eds.], 2002: Flóra Slovenska V/4. – Veda, Bratislava, 836 p.
- Hejný S. & Slavík B. [eds.], 1982: Květena České socialistické republiky 1. – Academia, Praha, 560 p.
- Kačala J. et al., 1987: Krátky slovník slovenského jazyka. – Veda, Bratislava, ...
- Kačala J., Pisárčiková M., Považaj M. et al., 1997: Krátky slovník slovenského jazyka. 3. vyd. – Veda, Bratislava, 944 p.
- Lhotská M., Krippelová T. & Cigánová K., 1987: Ako sa rozmnožujú a rozširujú rastliny. – Obzor, Bratislava, 392 p.
- Májovský J. et al., 1966: Obrázková kvetena Slovenska: Rastliny lesov 2. – Obzor, Bratislava.
- Marhold K. & Hindák F. [eds.], 1998: Zoznam vyšších a nižších rastlín Slovenska. – Veda, Bratislava, 688 p.
- Pagan J. & Randuška D., 1988: Atlas drevín 2 (cudzokrajné dreviny). – Obzor, Bratislava, 408 p.
- Zlatník A. a kol., 1970: Lesnícká botanika speciální. – Státní zemědělské nakladatelství, Praha, 666 p.

Terminologickú poznámku Pavla Eliáša sen. k používaniu termínu splaniet' či divočiet' berieme na vedomie. Naďalej však odborný termín splanievať' vo význame stať sa planým, neúrodným nepovažujeme za čechizmus či nesprávny termín. Tento termín vo význame stať sa planým, neúrodným uvádza už Slovník slovenského jazyka, IV. diel, Vyd. SAV, 1964, s. 163. Synonymický slovník slovenčiny, VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2000, s. 476, uvádza termín splanievať' vo význame zmeniť sa na horšie, menej hodnotné. V tomto význame patrí do základnej zásoby slovenského jazyka a je zahrnutý aj v jeho novom korpuse. Preto termín splanievať' v slovenskej odbornej botanickej literatúre považujeme za správny a náležitý a ako taký naďalej odporúčame používať.

Mgr. Marta Drličková, Veda, vydavateľstvo SAV, redakcia prírodovednej literatúry, Štefánikova 3, Bratislava

Redakčná rada Bulletinu SBS nesúhlasí s názorom autora na obmedzenie používania termínov splanený a splaniet' v botanike a ekológii.

Nasledujúci posledný odstavec príspevku, odvodeným termínom od slov divý, diviet' je (podľa mienky výkonného redaktora) zdivený; slovo zdivočený má svoj základ v tvaroch divoký, divočiet'.